

Füst Milán levelezésének álnevei és hátterük

1. A magánleveleket és a hivataloknak, intézményeknek szólókat is a dráma- és prózaíró, költő rendszerint a „Füst Milán” lezáró aláírással látta el, kivételek csupán a teljesen közelieknek (édesanyjának, feleségének, barátainak) szólók.

Az első, 1900 augusztusából fennmaradt gyermekkori levelét „Milán fiad” aláírással zárja, nemegyszer – 1904-ben – „Fiad” az aláírás. Van „F. M.” és „M.” betűjelzés is az 1454 levélben, valójában tízzel kevesebb a levelek száma, mert a 361. számú levél után 371-gyel folytatódik a számozás, amint a szerkesztők jelzik is.¹ Mintegy tíz levél „Milán bácsi” aláírással zárul. Ezek egyikének címzettje Somlyó György (1920–2006), aki bő harminc évvel volt fiatalabb, és aki titkárkodott az író mellett.² Ilyen aláírású például a Babits Mihálynénak 1929. május 24-én írott, jóllehet csak hét évvel volt idősebb Török Sophie-nál, de tudni lévő, hogy Füst mindig öregnek állította be magát. Így azután Karinthy Frigyesről, bizonyoslag legjobb barátjáról még aggastyán korában is bosszankodva mondta, hogy annak idején egy évvel idősebbnek füllentette magát, ami miatt egész életében tisztelte őt.³ Déry Tibornak is ír alá így: „Milán bácsi”, ebben a levélben Déryt „Kedves Barátom, Weissberger Sztahiló”-nak szólítja, és ekként datálja „A manahullás évében, 1938-ban, december 6-dikán.” A keltezés körülírása az ebben az évben (május 25–29. között) Budapesten megrendezett Eucharisztikus Kongresszusra utal, amelyről naplójában ekkortájt ír: „A szeretetről elnevezett eucharisztikus kongresszusra például idejében kellett mindenkinek jelentkezni, hogy a megszások tudják, hány marhát kell *leölniük*, – nehogy fölöslegesen sokat öljenek a szeretet kongresszusa számára”.⁴ Másodszor ezt jegyzi föl a naplóba, amelynek e részében („1938. május 1-én” és előtte is) többször ír a zsidó létállapotról: „Az eucharisztikus kongresszuson fel-le hajóznak a Dunán a szentséggel, Krisztust, a drágát, elnevezik királynak, (ami oly rettenetesen ellenszenves, hogy nem tudok, mit csinálni vele? – s nemcsak azért, mert megkérdezhetném tőlük, azoktól, akik legjobban kergetik a zsidókat, hogy kiknek a királya volt?) Az eucharisztikus kongresszuson továbbá mindenkit megáldanak, – vagyis mindenki legyen boldog: az éhező munkásnak is jó sora legyen, meg Pallavicinek is”.⁵ Ezek a gondolatok igazolják, hogy miért a „manahullás éve” – hozzá tehető: hónapja – 1938. Megjegyzendő, hogy még 1938. szeptemberben is szerepel a megfogalmazás: „A manahullás évében, 1938-ban és szeptember [..]dikán”.⁶

¹ Füst Milán *Összegyűjtött levelei*. Szerk. Fazakas István. Összegyűjtötte, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Szilágyi Judit. Fekete Sas, Budapest, 2002, 999.

² Füst Milán *Összegyűjtött levelei, i. m.*, 899: 1325

³ Somlyó György: *Füst Milán. Emlékezés és tanulmány*. Szépirodalmi, Budapest, 1969, 80–81.

⁴ Füst Milán: *Teljes napló*, Fekete Sas, Budapest, 1999, II. kötet, 460.

⁵ Füst Milán: *Teljes napló, i. m.*, II. kötet, 464.

⁶ Füst Milán *Összegyűjtött levelei, i. m.*, 344: 576. (A továbbiakban a szövegben zárójelben megadott hivatkozások erre a kötetre vonatkoznak.)

2. Már a „Milán bácsi” kifejezésnek van némi (ön)ironikus jellege, a levelek sokaságában előfordulnak más, allúziós vonatkozásaik miatt ironikus, humoros vagy egyéb felhangú aláírások is. Az ironia (εἰρωνεία) eredeti értelmében ‘színlelés’, emiatt van kapcsolatban az antikvitás óta a komédia nevetségességével, illetőleg a szellemességgel. A szellemesség mintegy szemben áll „[gy]akran egy távollevő személlyel, akiről feltételezi, hogy valamit mondott, és ő most felel neki”.⁷ Az egyes leveleket a feladó által lezáró aláírások a címzeteknek szóló ilyesféle üzenetek, akik vagy valóban mondtak valamit arról, amire céloz az aláírás mint a megnyilatkozás üzenete, vagy a levélíró feltételezi, illetőleg tudja, hogy mit mondana a levélben megszólított abban a tárgyban, amelyre az allúzió vonatkoz(hat)ik. A feladóról – mivel a kívülálló, jelen esetben Füst leveleinek kései olvasója – mindemellett gondolhatja, hogy a komikum megvalósulása némelykor magára a feladóra vonatkozó szarkazmus, öngúny következménye is lehet. Ez a jelleg szintén a szellemesség megnyilvánulása. – A más nevében beszéls a Füst Milán-lírában általános jelenség, a (fiktív) beszélő kiletének meghatározhatósága főként a verscímek segítségével történik. Jóval kevesebbszer bízta e meghatározhatóságot a költő műfajra és a beszélő személyiség kiletének társadalmi meghatározottságára vagy beszédmódjára. A második személyhez szólás eljárásával ugyancsak bizonytalanná teszi a beszélő kiletét.⁸

A levelekben az aláírások egy része: „Weiss”. Ez szerepel Vajda Endrének 1948-ban (599: 833), Karinthy Ferencnek (724: 1014) és Somlyó Györgynek (724: 1014) írva is, mindkettő 1956-ban.

Füst anyai nagyapja Weiss Náthán (1028: 603 j.), édesanyja Weisz Jozefin – akivel talán jiddisül (is) beszélgetett – apja Fürst Márton, ő magának családi neve Fürst Milán Konstantin. A két keresztnév apja ifjúkori ismeretségéből származhat a még trónörökös Obrenović Milánnal. Egy Kosztolányi Dezsőnek küldött levélben, 1930-ban az aláíró személy foglalkozása (rangja) is szerepel: „Weiss Henrik, fuvarozó, hajódurogozó és hajórés-motozó” (204: 321). A levél Kosztolányi egy írásával mint témával kapcsolatos,⁹ amelyben a magyar nemzeti műveltség helyzetét, kérdéseit boncolgatja. Füst briliánsnak mondja a beszédet, bár második részét kevésbé meggyőzőnek véli. Bizonyára ezért tesz mottót a levélhez: „Je me presse de rire de tout, de peur d’être oligé d’en pleurer.” (*Igyekszem mindenen nevetni, nehogy a végén sírni kelljen miattuk.*) A téma értelmezése a jakobsoni modellnek megfelelően a feladótól a címzetthez menő üzenet tartalma,¹⁰ amely a nyelv jelentésképeségének felső határa.¹¹ Ilyeténképpen itt nem Füst minősítése a (mondhatni:) felső határ, hanem a levél aláírása. A magyarságra (is) vonatkozó Kosztolányi-esszéhez a „Weiss Henrik” név adja a levélíró véleményének bizonyos, nyelvileg ki nem fejtett részét. II. József császár 1787-ben hozta azt a rendeletet, amely szerint minden zsidónak német nevet kellett fölvennie, erre vezethetők vissza a magyar zsidóság német vezetéknevei. Természetesen Füst Milánt

⁷ Henri Bergson: *A nevetés*. Gondolat, Budapest, 1968 [Eredetije: 1900.], 101.

⁸ Büky László: *Lírai én a tárgyi és szellemi világban*. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, 2018, 7–16.

⁹ Kosztolányi Dezső: *Lenni vagy nem lenni*, in *Nyugat* XXIII. 4., 249–258. (1930. február 16.)

¹⁰ Roman Jakobson: *Hang – Jel – Vers*. Gondolat, Budapest, 1969, 216.

¹¹ Mihail Mihajlovsics Bahtyin: *A beszéd és a valóság*. Gondolat, Budapest, 1986, 265.

származása folytán foglalkoztatta a zsidó mint olyan fogalma, a zsidó sors, ez naplójában számos helyen szerepel.¹² A magyarságról gondolkodó Kosztolányi-beszéd kapcsán a „Weiss Henrik” névalírást a groteszk foglalkozásmegnevezéssel esetleg allúzió (Füstnek) a magyarsághoz tartozó zsidóság(á)ra és magyar zsidók kereskedelmi-ipari életben való szerepére is,¹³ és talán arra, hogy maga Füst kívülálló e tekintetben (is).

„Hétmás Sylvester” (278: 453) aláírást olvashatott Kosztolányi, az álnév összekapcsolható a triviumot quadriviummal bővítő, amúgy legendás II. Szilveszter pápával, a hét szabad művészet oktatási szerkezet létrehozójával, akinek illetően tudós szerepével azonosítja magát Füst.

A már említett különös mesterség (?) másik előfordulása egy, Varró István barátjának írott levelezőlapon későbbi, 1935-ből való: „T. Cég! I. a) osztályú *mosott* [Sic!] kecskebéltre és berbécshólyagokra ajánlatot teszek. Hal is kapható. Kiváló tisztelettel: „Rezedák Mihály, hajódugorozó és hajórés-motozó” (305: 508). Varró lapszerkesztő, szociológus volt, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara titkára, emiatt teheti Füst a meglepő ajánlatot, amelynek tárgyai nem mutatnak összefüggést Rezedák Mihály (?) foglalkozásával. E foglalkozás egy részét másutt is említi az író, naplójában elmélkedve már 1918-ban a társadalmi egyenlőségen: „Jog: sosem tudtam megérteni, hogyan függenek össze ezek a találmányok odavetett konkrétumok az élet rendszeresítési törekvésével. Jog: – valaki egyfajta módon össze akarta foglalni, rendszeresíteni a meglévő jelenségeket: tulajdonnak nevezzük ezt vagy azt – s utána: akinek pedig *hajórés reszelője* van, az külön megítélés alá esik valamint a csirke-kereskedők is”.¹⁴

Varró titkári állására céloz karácsonyi levelezőlapján: „Hogy van Titkárleben? Boldog karácsony kíván *Weltkraut Zámí*” (306: 512). Egy ismeretlen címzettnek hasonló aláírással mint „*Weltkraut Ernő*” (305: 510) küldött karácsonyi kártyát.¹⁵ A *Zámí* név előfordul Füstnek abban a regényében, amelyet félbehagyott, majd sok év múlva fejezett be: „[...] egy furcsa nevű, Szórboklányi *Sámuel* [!] nevű, általában *Zámikámnak* becézett nagyon szegény, ingyenes diák öngyilkossága hatott rá”.¹⁶ A név *Zámika* és *Zámiska* alakban is előfordul¹⁷ becenév gyanánt, amint az író mondja. A *Weltkraut* ‘Löwenzahn’ szó több képzettársítást indíthat el: *Welt* ‘világ’, *Kraut* ‘fű, dudva, gaz; pitypang, gyógynövény, káposzta’, továbbá *Kraut* ~ *Krauter* ‘jelentéktelen ember’ ~ ‘(gyógy)növényárúsító’.

Varró Istvánnak más, a címzett által bizonyára értett célzású, töredékes szöveg is szól: „T. Cím! Réz és rézmaradék, vas és vasmaradék [...] és borvakarék továbbá íróknak csomó [...] B. B. VO29 színes levonó kártyák és hasonszakmájú [...] vevő vagyok. *Országos Bikur Cholin Egyesület Budapest*” (304: 507). A betegek meglátogatása, a bikur hólim vallási parancsolat, a zsidó közösségekben világszerte ismeretesek az ilyen nevű szervezetek. Füst gyermekkorától többször betegeskedett, tizenkilenc baját

¹² Tüzetes áttekintést erről: Schein Gábor: *A „zsidó” Füst Milán Naplójában*, in *Literatúra* XXVII (2011/3.), 213–215. Ld. még: Schein Gábor: *Füst Milán*. Jelenkor, Budapest, 2017.

¹³ Vö. Flaskár Melinda: *A zsidó szociális gondoskodás története Budapesten a két világháború között*, <https://esit.elte.hu. > xmlui > handle> (Megjelenés dátuma: 2014)

¹⁴ Füst Milán: *Teljes napló, i. m.*, I. kötet, 387.

¹⁵ Ld. Füst Milán *Összegyűjtött levelei, i. m.*, Szilágyi Judit, 1017. számú jegyzet

¹⁶ Füst Milán: *A parnasszus felé*, Magvető, Budapest, 1974², 21–22.

¹⁷ Uo. 82, 83.

lista szerint szokta ismertetni látogatóinak. Ami a „réz és rézmaradék”-ot és egyebet illeti, Füst effélékből rézszipkákat, öngyújtót, villanykapcsolót (!) és más tárgyakat készített. „[K]itanultam ugyan a szücsmesterséget, de nem volt kedvem hozzá, ezért mint kontár rézműves töltöm üres időmet” – írja Füst.¹⁸ Füst-könyvében Somlyó György fényképeket közöl, egyiken reszelővel, a másikon fúróval dolgozik az író.¹⁹

Ugyancsak Varró kapta 1932-ben azt a levelet, amelyiket „Kolovrát” aláírás zárt (240: 392). Füstnek *Az idegen* című elbeszélése 1948-ban jelent meg,²⁰ ebben „Mr Kolovrát” mondja el egy, a Dakotában magyar bányászok közé került vöröshajú idegen halálához vivő okokat. A *Kolovrat* (~ *Colovrat*) hegygerinc a Júliai-Alpokban van Szlovénia és Olaszország határán, itt zajlott a caporettoi csata (1917), és *Kolovrat* egy Csehországban és Ausztriában középkori, szláv eredetű nagybirtokos főúri család neve is (*Kolovrat-Krakowský* és *Kolovrat-Liebsteinszký*). *Jevpatyj Kolovrat* pedig az 1237. évi mongol hódítás ellen küzdő vezér, története orosz filmen: *Легенда о Коловрате*, 2017.

Egy másik zsidó szervezet – Áhávász Reim Országos Felebarát Szeretet Egyesület – kapszán humorizál Füst Varrónak küldve levelet: „*Preiss P. Adolf* az Ahavas Reim Egyesület h. főtítkára” aláírással özv. Preiss Adolfné üzletében való vásárlásra „(sólet, ricset etc.)” kéri Varrót (306: 513). Ilyen vagy hasonló vezetékneven a XX. század eleji „Budapesti Czim- és Lakásjegyzék”-ek nem egyet sorolnak. A *Preiss* ún. beszélő névként is érthető (‘jutalom, dicséret’), a levél írása 1935-re vagy 1936-ra tehető Szilágyi Judit (Ölev. 306) szerint.²¹

Amerikában szerencsejátékok, kaszinók felügyelete, maffiaszervezés, adócsalás fűződik Joseph Stacherhez, akinek nevével így jegyzi Varróhoz, az USA-ba küldött levelét: „Sztahér” (350: 586); Stacher különféle zsidó és más (bűn)szervezeteket igyekezett összefogni.²²

Feleségének egyetlen allúziós aláírás szól: „*Dr Handtascherl h. Főtítkár*” aláírással közli feleségével 1935 karácsonya idején, hogy „[...] Gyuri lebeszélte arról, hogy *nagyon szép* [sic!] festett terítőcskéket kapjál” (305: 509). Esetleg – a szó jelentésének megfelelően – valamilyen ‘kis kézitáska’ lett az ünnepi ajándék. A doktori cím itteni és néhány alábbi előfordulása is utalás, Füst az állam- és jogtudományi karon doktorált 1912-ben. Ugyancsak szerepel az iméntihez hasonlóan a doktori cím: „*Dr Hochwenig Barna*” (360: 597) aláírásban Varrónak bizonyos aktaszekrény és más „fehér szekrénykék” ügyében írva. Ha vásárlásról van szó, érthető a német név szerénykedés gyanánt (‘nagyon kevés, kicsi’). Esetleg humoros utalás levélzáró formára (*hochachtungsvoll*).

Vajda Endre – akivel Füst barátságban volt – „Weiss és Harfmann” aláírást kapott 1948 májusában (599: 833). Az indíték oka esetleg: „Weiszné és Harfmann (W. Alfrédné, szül. Löwenbein Zseni. H.[arfmann] Károly), szabók – Schneider, V., Erzsébet tér 13.” A cégnyilvántartásban hajdan szereplő szabóságot talán a *Weiss és Harfmann*

¹⁸ Füst Milán: Összegyűjtött munkái előszava, in *Uő: Emlékezsek és tanulmányok*. Magvető, Budapest, 1967, 622.

¹⁹ Somlyó György: *Füst Milán, i. m.* 126–127.

²⁰ Füst Milán: *Az idegen*, in *Új Idők* LIV. 29., 17–19.

²¹ A zsidó szociális gondoskodásra ld. Flaskár Melinda: *A zsidó szociális gondoskodás története Budapesten a két világháború között*. Doktori értekezés. <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/44524>

²² Ld. https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Stacher (2022. I. 20.)

(‘hárfás’) nevekhez fűződő konnotáció, jelentéstársítás miatt tarthatta Füst (ön)ironikusnak.²³ Megjegyzendő, hogy az *Óda Móricz Zsigmondhoz!* című versének²⁴ ártít változata éppen 1948-ban jelent meg *Óda egy elképzelt művészhez* címmel. Ennek befejezése: „Oh boldog az, ki hárfájával hegységet megingat, | Ki konok nagyságokat térdre kényszerít | És úgy vezeti kézen őket aztán, mint a gyermekeket”²⁵

Vajda Endre ezzel az aláírással olvashatta Füst levelét: „*Rebenwazzl Sámuel* és Izidor kóser, autonóm, orthodox szalámi árúgyár” (607: 839). A kelet: 1948. június 16., ekkor még a budapesti távbeszélő-hálózati névsorban is²⁶ olvasható volt a „*Rébenwurzl Salamon* és Izidor r.-t., orth. kóser szalámi- és konzervárúgyár, VII. Kazinczy-u. 41.” Füst bizonyára ennek a cégnek a nevét használta. A *Rebenwazzl* (‘szőlőkacs’) szó lehet *Rebenwurzel* (‘szőlőgyökér’) sajátos formája, a *Rebenwurlz Sára* egyébként másutt is ismeretes vezetéknev.²⁷ A Füst Milán-i *Rebenwazzl* írásképe téves is lehet, az egész név kapcsán fölmerülhet a jiddis *rebbe* ‘rabbi’ szó belejátszása is.

A számos betegségét föl-fölemlető író a halálra utal névaláírásában egy Déry Tibornak szóló levélben, 1935-ben: „Kovald Péter, a sírból” (294: 486). A *Kovald* név eredete a „Kovald Péter és Fia vegytisztító és gőzmosó, és műfestő-gyár és tisztítóüzlet Budapest VII, Szövetség-útca 37” cég lehet.²⁸ Az üzemben még 1911-ben halált okozó robbanás történt,²⁹ amely parlamenti interpellációhoz vezetett. A cég szörmetisztítással is foglalkozott, Füst 1919 után kitanulta a szűcsmesterséget, emiatt emlékezhetett a Kovald-cégnél történt balesetekre, amelyekről a budapesti lapok rendre beszámoltak.

Kórházból ír Varró Istvánnak mint „*Dr. Beutalási Jenő*, foszfor-temelő [o: termelő? ~ temető?]” (323: 537) a névvel (is) betegségére célozva, amelyből talán megtisztítják – „Végérvényes tanár úr kijelentette, hogy életem végét járom” –; efféle vonatkozása lehet a foszfor említésének is, amely nemfém elem fontos az élő szervezetekben. A foszfor elem egyik tulajdonságát az *Osvát Ernőhöz!* című versében³⁰ használja stíluselemként: „Igazság! Hatalmas nemtől! | Te voltál mindig a bölcsek képzelete! S mint a foszfor | Úgy világít tenéked a dolgok lelke éjszaka!”

Szintén betegség az indítéka a Karinthy Ferencnek küldött sorok aláírása: „Barátod – *Dr Aszpirin*”, az *Aspirin*[®] (acetyl-salicilsav) 1853 óta használatos gyógyszer. Az általában fiatal fiúhoz intézett, fölényes megszólítás hangalakjának torzításával Füst kedélyessé teszi a megszólítást: „Édes Öcsém, *Facsega*”, Karinthy Ferencet apja révén születése óta (1921) ismerte Füst.

²³ Rudolf Mosse: *Magyarország kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági címtára*. Rudolf Mosse Magyarországi Képviselete R. T., Budapest, 1924, 250.

²⁴ Füst Milán: *Változtatnod nem lehet. Versek*. Az Athenaeum R.-T. kiadása. H. n., é. n. [Budapest, 1913.], 13–14.

²⁵ Füst Milán: *Szellemek utcája*. Dante, Budapest, 85.

²⁶ *A budapesti egységes hálózat (Budapest és környéke) betűrendes távbeszélőnévsora*. Budapest, 1948. március.

²⁷ Vö. Lévai Mihály: *Fekete hegyeken. Haditudósítások Montenegró kapitulációjáról*. Schenk Ferenc Könyvkereskedése, Budapest, 1916; Szöcs Géza: *Egy életút kalandos története: Rebenwurlz Sára fia*, in *Irodalmi Jelen* LXXXVIII. 2009/2., 4.

²⁸ Számolócédulájukat ld. Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, Budapest. Kereskedelem-történeti dokumentációs gyűjtemény. Aprónyomtatványok. *Számolócédulák*.

²⁹ *Az Újság*. IX. 177: 11. (1911. július 25.)

³⁰ Füst Milán: *Változtatnod nem lehet. Versek, i. m.*, 9.

Ugyancsak Déry kap levelet *Kóbor Tamás* aláírással (235: 383). Ebben különféle neveségséget keltő, dehonesztáló ironikus kifejezésekkel illeti: „Te tengelice! Irtózatot egy alak vagy! – Te falloszok fekete királya! Te kos! Te vasorrú fénix!” Az író Kóbor nevét az író naturalista stílusára utalva használhatta.

Szintén létező személy régiesre alakított neve jelenik meg: Kosztolányinak ír Dubrovnikból „Pravoszláv testvérem, –” megszólítással és „Hegedűs Lorántffy” aláírással (257: 415). „Az aláírás tréfás utalás lehet az Ady-revizió körüli csatározásokra” – jegyzi meg Szilágyi Judit (1008: 415 j.), ugyanis Hegedűs Loránd Ady költői nagyságának híve és a Nyugat mecénása is volt. (A *Lorántffy* név helyesírása, a kettőzött *f* és az *y* a névmagyarosításokra utal. Máiig élő tévhit, hogy az *y* a nemességet jelöli, pedig a régi magyar családnevek csupán hajdani írásszokást őriznek, amelyben az *y*-nak eleinte nem sok szerepe volt; a családneveket a régiségben ípszilonnal a Tisza vonalától nyugatra szokták írni.

Ugyancsak irodalmi vonatkozása van annak az aláírásnak, amelyik Barabás Tibornak – aki akkor a Magyar Írók Szövetségének főttkára – a Svájból, Vitznauból keltezett levélben van. Beszámol a svájci élet(mód) tapasztalatairól, a „határtalan tisztaság”-ról, volt „1500 méteren a Rigin” stb. A „Manfréd” (621: 853) aláírás a hegyek világa miatt George Byron drámai költeményére vonatkozhatik, amelyet a lord megjelölt a személyek, a helyszín felsorolásában („The Scene of the Drama is amongst the Higher Alps, partly in the Castle of Manfred, and partly in the Mountains”).

Egy Dérynek küldött levél „Szobákovics” aláírása a *Holt lelkek* egyik földbirtokosának neve (*Szobakevics* ~ *Szobákovics*) (226: 371). A levél 1931-beli, Füst éppen tíz évvel korábban írt Szabó Endre Gogol-fordításáról.³¹

Orosz és német célzással kevert aláírás is előfordul 1948-ból: „Hermann H. Kozjecssov, hóhér” (607: 839). Valószínű: Hermann Hesse – aki 1946-ban Nobel-díjat kapott – neve rejlik itt; az ő *Siddhartha* című regénye már 1923-ban megjelent magyarul, ezzel kapcsolatban tudnivaló: Füst vonzódott a keleti műveltségekhez.³² *Hermann* a neve Puskin főhősének *A pikk dáma* című darabban, ebben Hermann egy orosz lett német fia, aki az öreg grófnőt halálra ijeszti, gyilkos, amint ezt magában tudatosítja is. A *Hermann* név meg-megjelenik az orosz irodalomban, Vladimir Vlagyimirovics Nabokov a *Kétségbeesésben* (1932) nevezi így a mű főhősét (*Hermann* Karlovics), aki biztosítási család miatt követ el gyilkosságot. Az angol(szász)-orosz(szláv) névösszeépítés az író más művében is megvan (*Baljós kanyar*, 1947), orosz bolsevizmus és a német fasizmus hasonlóságát jelezve. Füst Milán szóban lévő álnév aláírása is efféle rejtett kapcsolatra vonatkozhat Hessével mint ellenponttal a *Kozjecssov*-val. A *Kozjecssov* név esetlegesen *Козечев* ~ *Козеѳев* megfelelője, néhány hasonlót a világhálón manapság is lehet találni.

Másutt Dosztojevszkij negatív alakjának nevét (Свидригайлов) használja Füst a *Bűn és bűnhődés* regényből, amikor Vajda Endrével tudatja Illés Béla telefonja nyomán – „aki a vörös hadsereg lapjának főszerkesztője s Moszkvának is felelős” és aki „[e]llenáramú cikket nem jól használhat” –, hogy milyen Vajda Füst-ismertetése; az aláírás: „*Szvidrigajlov*-Morzsa János, másod-osztályú tanácsos” (557: 796; vö. 796 j.). A *Morzsa*-hoz több adalék kapcsolható. Morzsa úr és Prézli úr szerepel Békefi László

³¹ Nyugat XIV. 1: 478–479.

³² Vö. Vajda György Mihály: *Hermann Hesse*, in *Nagyvilág* II. (1957) 7., 1060–1069.

egy jelenetében,³³ tovább Kosáryné Réz Lola *Morzsaék* című regényalakjai. Füst naplója tanúsítja, hogy el-elment kabaréba, továbbá írt egyszer a Nyugatban Kosáryné [sic] egyik regényéről, elképzelhető, hogy sok év múltán is figyelni valamelyest az író műveit.³⁴ Adalék lehet még a *Habok a köd alatt* versének – „A folyón... uszályhajók süllyedtek el a héten [...]” – egyik részlete (, amelyikben később átírva: „még a *morzsákat* is felszipentik”):

„Ezek ama fickók, kik szemébe röhögnek az anyónak,
Mialatt az nyájasan lepényt s pecsenyét árul a reggelihez...
S nem gondolnak az édesanyára! De mint a vérszomjas király, ki egyben zsupori,
Kőbakokon ülven, felszedik a *morzsáit* is durva kezökkel
Nehogy elveszen az élet egy drága porszeme is...”

Füst Milán ezt versét 1927. november 1-én írta be naplójába,³⁵ és még ez évben megjelent.³⁶ Előzménye: Budapestnél a Dunán április 30-án elsüllyedt egy uszályhajó, a tragikus eseményről részletesen beszámolt a sajtó.³⁷ A tragédia nyomán született verse hivatkozva és belőle idézve írja Karinthy Frigyes a *Nyájas anyó lepénnyel* című versét.³⁸ A már említett *hajódugorozó* és *hajó-rés reszelő* kifejezések összefüggése a hajókatasztrófiával kevéssé látszik valószínűnek. A *feleségem története* című Füst-regény hajóskapitányának, Störnek hajóján tűz üt ki, de effélékről nem esik szó. A *hajórés* szó metaforás (?) használatára akad példa: „Elváltak, szívükben a be nem teljesedett szerelem gyötrő keserűségével. Mindegyik a másikat okolta a szívek hajórése miatt, pedig bűnös volt mindkettő és bűnös volt első sorban az élet”.³⁹ – A *hajórés* főnév ugyancsak metaforában való használata is föllelhető: „Az összeomlást Báthory István fejedelem állította meg, aki – szigorúan tiszteletben tartva mások szerzett pozícióit – átmentette a hajórésből azt, ami még megmaradt s biztos kézzel kiépítette azokat a kereteket, melyek között az erdélyi katolicizmus az önálló fejedelemség [alatt] élt”.⁴⁰ Az utóbbi adatok bizonyára egyediek, általános használatuknak nincs nyoma a nyelvi adattárakban.

A XII. századból való történelmi személy, Henrik neve szerepel Kosztolányi Dezsőnének küldött levelezőlapon: „Jasomirgott Henrik herceg” (277: 448). Ha a herceg neve a *Ja so mir Gott helfe* kifejezésből ered, lehet, hogy Füst erre gondol, ugyanis a levélben humoros módon mentegetőzik valamiért: „A múltkor elfelejtettem Jézus, felsorolni, hogy a ballehez nagyon értek – és lovas tehetség is vagyok.” A „Herceg Orschlochovszky Tádé” (115: 184) aláírás ifj. Johann Strauss *A denevér* című művében szereplő Orlovsky nevére mehet vissza, aki egyébként dúsgazdag herceg, zenemű

³³ Békefi László: *Ezek a nők*, in *Színházi Élet* XX. (1930) 31., 149–150.

³⁴ Füst Milán: *Kosáryné Réz Lola*: Ulrik inas, in *Nyugat* XV. (1922), 214–215.

³⁵ Füst Milán: *Teljes napló, i. m.*, II. kötet, 256–257.

³⁶ *Nyugat* XX. (1927) 22: 660.

³⁷ N. N.: *Ma hajnalban a Dunán elmerült egy 70 tonnás uszályhajó*, in *8 Órai Ujság* XIII. 4: 2. (1927. április 30.)

³⁸ *Nyugat* XXI. (1928) 1: 72–73., Vö. Büky László – M. Korchmáros Valéria: *A versíró Karinthy*, in Büky László: *Karinthy és a nyelv*. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, 2020, 7–17.

³⁹ Kalandor: A találkozás. *Országos Ellenőr* VI. 20: 1–2. (1907. jún. 22.)

⁴⁰ Gyárfás Elemér: *Bevezető* [...], in *Erdélyi Lapok* IV. 206: 10–11. (1935 XII. 1.)

szereplőjének neve álszláv (!) alakulat. Megjegyzendő, hogy a néhányszor előforduló *herceg* rangnév is allúziója a *Füst* családnévnek.

Töredékes levél szól Varró Istvánnak (296–297: 491), a megszólításban – „Kedvelt Uram S. P. H.!” – az antik római minta mutatkozik (*salutem plurimam honorem*); ugyanígy a lezárásban is, amely szintén töredékes: „Alázatos szolgálja, mindnyájoknak [...] S. P. R. [...] kalopéc”. Itt bizonyára ’serenissimi principi regentis’ jelentésű a rövidítés. A *kalopéc* szó a levélben említett örmény vonatkozásokkal hozható kapcsolatba, amelyek nem nélkülöznek fanyar humort: „[...] én nem vagyok halkereskedő, hanem szerzetes. S azért csodálkozom, mert van ugyan egy unokaöcsém, Ignázt nevű, (nem a loyolairól neveztetett, akinek a névünnepe júliusban van, 31, – hanem a Megaster-i[?] Ignátról, kinek nevét Cirjék sz. vértanú napján úlik az örmény szertartásban, – mi t.i. örmények vagyunk, – s nekem [...] személy szerint nincs kifogásom a zsidók ellen sem, – [...] vagyunk, nem zsidó-eredetűek. A zsidóktól sok bölcse[...] mellékesen megjegyzem, például a Techesz Rém nevezetű [...] nagy örömmre van, –) ezen unokaöcsém azonban [...] éves korában meghalt hasmenés folytán.” A szentek valóságos megnevezése mellett a *Techesz Rém* Xenophón Anabasziszában említett *Thékhész* hegy lehet, a *Rém*-re nem adódik magyarázat... A *kalopéc* az örmény szerzetesség emlegetése okán sincs kapcsolatban örmény névvel (*υϋϗηϋϋ* [*abegha(y)*] ’szerzetes’), sem a tudós szerzetes *Vardapet* (†480) nevével: *várdapet* ’tudó, tanító pap’. Ellenben a görög *καλόγερος* ’szerzetes’ név hozható gyanúban, ez ugyanis ’boldog, szép öregkorú’ jelentésű, a magyarba is bekerült a szláv és román alakú változata, a *kalugyer*. A görög kalogérosz (*καλός* ’szép’, *γηρας* ’öreg’) valamilyen, talán véletlen, talán szándékos torzulása a *Füst Milán-i kalopéc*. (A *vigéc*, a *klapéc* lehetne magyar minta.)

Füst naplójában is írt azokról a kolduló szerzetesekről, akik egy olyan helyen élnek, ahol „vörös hegyek szegélyezik a tenger partjait... S mikor megérkezik az ember éjjel, már messziről a lángoló petroleumforrások fénye int feléje”.⁴¹ Ugyanez az *Arménia!* című versében: A sötét öbölből kolduló barátok / Hosszú kosarakban hordják a halat. // „Sötét a tér még, de halkúl a tenger, / S az égő forrásoknak vörös tüze sárgúl”.⁴²

Füst az *Aggok a lakodalmon* című verses tragédiájának két dalnoka szavuk szerint – *mindketten Arméniából származánk*⁴³ – örmények. A következő évben *Arménia!* című vers,⁴⁴ a naplóbejegyzés 1926-ból, a Varrónak írt levél 1935-ből származik. A szecesszióra jellemző elvágyódás tehát állandó motívuma Füstnek, amelynek az *Arménia!* egyik jele az említett örmény vonatkozásokkal együtt.⁴⁵

A Barcsay utcai főgimnázium tanárának neve olvasható 1936. február 17-i Dérynek címzett levél aláírásaként: „*Héber Bernát*, szegény, a sirból” (320: 532). Héber Bernátot halva találták lakásában, januárban temették a Pesti Chevra Kadisa díszsírhegyén.⁴⁶ Füst figyelemmel kísérte tanárai sorsát, még 1924-ben (Tn. II: 31) feljegyzi: „Aki engem a Barcsay-gimnáziumban tanított: úgy szólván már mind halott!”

⁴¹ Füst Milán: *Teljes napló, i. m.*, II. kötet, 211.

⁴² Füst Milán: *Összes versei*. Magvető, Budapest, 1969, 105.

⁴³ *Nyugat* III. (1910), 24: 1781.

⁴⁴ *Nyugat* IV. (1911), 2: 174.

⁴⁵ Vö. Büky László: *Lírai én a tárgyi és szellemi világban*, 52–73.

⁴⁶ Haláláról temetéséről ld. *Pesti Napló* LXXXV. 11: 4. (1934. január 16.); *Ujság* X. 14: 5. (1934. január. 19.)

3. A levelezésben lévő allúziós aláírások száma a levelek mennyiségéhez képest kevés. A Füst Milán-i lírában lévő személyneveknek efféle allúziós szerepe nincs.⁴⁷

Az álnévnek mondható nevek vagy egyéb elemek szóelemként vagy tartalmi szempontból változatosak, mindössze egy részleges ismétlődés van (*Weltkraut Zámi* és *Weltkraut Ernő*). A különféle aláírások zöme valamilyen célzás, így utalás a gyakori zsidó vezetéknevre, amelyet egyébként anyja is viselt (*Weiss*). Több allúzió különféle valóságos zsidó egyesületek vagy effélék tisztségviselőinek (fiktív?) neve (*Preiss P. Adolf*). Némelykor üzemek cégneve, amelyeknek zsidó vonatkozása lehet készítményük vagy nevük révén (*Rebenwazzl Sámuel és Izidor kóser, autonóm, orthodox szalámi árúgyár; Weiszné és Harfmann [...] szabók*), máskor bizonyonnyal kórházi kezelésére, gyógyszerére utal (*Dr Beutalási Jenő, Dr Aszpirin*). Többször írók nevét, illetőleg irodalmi alakok, történelmi személyek nevét alkalmazza (*Manfréd, Szobákovics, Jasomírgott Henrik herceg, Szvidrigajlov, Herceg Orscholochszky Tádé*). A levél tárgyához kapcsolódó, az abban lévő tartalmat erősítő humoros névaláírás is akad (*Dr Hochweinig, Dr Handtascherl*).

⁴⁷ Ld. Büky László: *Almandól és mások*. A Füst Milán-i líra névadása, in *Magyar Nyelvőr* CXXXIX. (2015) 2., 225–230.

